Минув якийсь час, перш ніж здоров'я мого друга Шерлока Холмса цілком відновилось,— адже воно неабияк похитнулось від нервової перевтоми внаслідок неймовірно напруженої роботи навесні 1887 року. Вся історія з Нідерландсько-Суматрською компанією й колосальними махінаціями барона Мопертюї ще надто свіжа в пам'яті публіки й надто тісно пов'язана з політикою й фінансами, щоб про неї варто було розповідати зараз у цих нотатках. Проте вона своєрідним чином вивела нас на унікальну й дуже складну проблему, яка подарувала моєму другові нагоду продемонструвати цінність ще одного виду зброї з великої кількості інших, з допомогою яких він усе своє життя боровся із злочинами.

Переглядаючи свої нотатки, я бачу, що було чотирнадцяте квітня, коли я одержав телеграму з Ліона, яка повідомляла, що Холмс лежить хворий в готелі "Дю-лон". Не минуло й двадцяти чотирьох годин, як я вже був біля ліжка хворого й з полегкістю переконався, що нічого жахливого прояви недуги не віщують. Проте залізний організм Холмса не витримав напруженого розслідування, що тривало понад два місяці, протягом яких він ніколи не працював менше п'ятнадцяти годин на день, а нерідко, як він мені признався, робота не переривалась по п'ять діб поспіль. Блискучий результат його зусиль не врятував його від реакції на таке страшне перенапруження, і в той час, коли по всій Європі гриміло його ім'я і коли його кімнату було буквально по коліна завалено вітальними телеграмами, я виявив, що він став жертвою найчорнішої депресії. Навіть усвідомлення того, що він один домігся успіху там, де зазнала поразки поліція трьох країн, і по всіх статтях переграв найперевершенішого в Європі шахрая, не могло подолати його нервового виснаження.

Через три дні ми разом повернулись на Бейкер-стріт, але було очевидно, що моєму другові набагато більше користі принесла б зміна обстановки, та й мене неабияк приваблювала думка провести весняної пори тиждень у сільській місцевості. Мій давній друг полковник Хейтер, якого я колись лікував в Афганістані, купив будинок поблизу містечка Райгіт у графстві Суррей і часто запрошував мене до себе погостювати.

Під час останньої зустрічі він сказав, що з радістю виявив би гостинність і до мого друга, якби той приїхав зі мною. Я вдався до дипломатичних маневрів, але коли Холмс зрозумів, що нас запрошують у холостяцький дім і що він матиме цілковиту свободу, то погодився з моїми планами, і вже за тиждень після нашого повернення з Ліона ми опинились під дахом полковницької господи. Хейтер був бувалим у бувальцях старим солдатом, який побачив світу, і незабаром, як я й сподівався, він виявив, що у нього з Холмсом чимало спільного.

У день нашого приїзду ввечері ми, пообідавши, сиділи у збройовій кімнаті полковника. Холмс розлігся на дивані, а ми з Хейтером тим часом роздивлялись його невеличкий арсенал вогнепальної зброї.

— До речі,— раптом зауважив полковник,— я візьму один з цих пістолетів нагору на випадок тривоги.

— Тривоги? — здивувався я.

— Так, ми тут останнім часом трохи налякані. Минулого понеділка пограбовано дім старого Бктона, одного з наших місцевих землевласників. Збитків заподіяно невеликих, але злодії ще на волі.

— І ніяких ключів до розгадки? — спитав Холмс, косуючи очима на полковника.

— Поки ніяких. Але справа ця незначна, такий собі дрібний сільський злочин. Після тієї гучної міжнародної справи, містере Холмсе, він не вартий вашої уваги.

Холмс відмахнувся від комплімента, хоч з його посмішки було видно, що він йому приємний.

— А чи немає якої-небудь цікавої деталі?

— Як на мене, немає. Злодії обшукали бібліотеку і одержали за всі витрачені зусилля дуже мало. Все там було перегорнуто догори дном, шухляди столів витягнуто, книжкові шафи перерито, а взято дрібниці — один томик Гомера у перекладі Поупа, два позолочених свічники, пресс-пап'є зі слонової кістки, маленький дубовий барометр та клубок шворки.

— Який дивний асортимент! — вигукнув я.

— О, хлопці, мабуть, хапали все, що потрапило під руку.

Холмс забуркотів на своєму дивані:

— Поліція графства мала б зробити з цього певні висновки. Адже цілком очевидно, що...

Але я застережливо підняв палець.

— Ви тут для того, щоб відпочити, дорогий друже. Заради бога, не беріться за нову проблему, поки у вас нерви геть розшарпані.

Холмс знизав плечима, з комічною смиренністю глянув на полковника, і розмова потекла по менш небезпечних каналах.

Проте усім моїм професійним зусиллям судилось пропасти марно, бо наступного ранку ця справа навалилась на нас так нагально, що не було ніякої можливості зігнорувати її, і наші гостини в селі набули такого повороту, якого ніхто з нас не сподівався. Ми саме снідали, коли до нас влетів дворецький полковника, забувши про всі правила пристойного поводження.

— Чи чули ви новину, сер? — задихаючись, вигукнув він.— У Каннінгхемів, сер?

— Знову крадіжка? —' перепитав полковник, і його рука з чашкою кави застигла в повітрі.

— Убивство! Полковник свиснув.

— Боже мій! — мовив він.— Кого ж убито? Мирового судю чи його сина?

— Ні того, ні другого, сер. Вбито Вільяма, кучера. Куля влучила в самісіньке серце, та й по всьому.

— А хто ж його застрелив?

— Грабіжник, сер. Вистрілив і миттю зник. Він саме дістався до вікна комори, коли Вільям застукав його на гарячому й загинув, рятуючи хазяйське добро.

— Коли це сталося?

— Минулої ночі, сер, близько дванадцятої години.

— А-а, тоді ми зараз там будемо,— мовив полковник, спокійно беручись знову за сніданок.— Препогане діло,— додав він, коли дворецький вийшов.— Тут у нас він перший сквайр, цей старий Каннінгхем, і дуже порядна людина. Це його вб'є, бо кучер служив у нього багато років і був гарним працівником. Очевидно, це ті самі негідники, що вдерлись до Ектона.

— І вкрали оту дуже своєрідну колекцію? — замислено спитав Холмс.

— Саме так.

— Гм! Справа може виявитись найпростішою в світі, але все одно на перший погляд у ній є щось дивне, чи не так? Здавалося б, банда грабіжників, діючи в провінції, повинна міняти місця своїх операцій, а не чинити два злочини по-сусідству протягом кількох днів. Коли вчора ввечері ви говорили про застережні заходи, мені спало на думку, що злодій або злодії звернули б увагу на цю округу в найостаннішу чергу в усій Англії, а це свідчить, що мені треба ще багато вчитись.

— На мою думку, це хтось із місцевих,— сказав полковник.— Тому злодій і подався до Ектона й Канні-нгхема, бо їхні маєтки найбільші в цих краях.

— І найбагатші?

— Та мали б бути, але вони вже кілька років судяться, і це, я так думаю, висмоктало кров з обох. Старий Ектон учинив позов на половину маєтку Каннінгхема, і адвокати добряче нагріли на цьому руки.

— Якщо злодій з місцевих негідників, то впіймати його не являтиме великих труднощів,— позіхнувши, мовив Холмс.— Усе гаразд, Вотсоне, я не маю наміру втручатися.

— Інспектор Форрестер, сер,— оголосив дворецький, широко розчиняючи двері.

До кімнати ввійшов поліцейський сищик — елегантно одягнений молодик із жвавим, енергійним обличчям.

— Доброго ранку, полковнику,— привітався він.— Сподіваюсь, я не дуже невчасно, але нам стало відомо, що містер Холмс з Бейкер-стріт перебував у вас.

Полковник жестом показав на мого друга, і інспектор уклонився.

— Ми подумали, що ви, мабуть, захочете приєднатися до нас, містере Холмсе.

— Доля проти вас, Вотсоне,— мовив, сміючись, Холмс.— Ви зайшли, інспекторе, саме тоді, коли ми балакали про цю справу. Мабуть, ви можете порідоми-ти нам деякі подробиці?

Коли Холмс відкинувся на спинку стільця, я зрозумів, що надії мої марні.

— Ми не знайшли ключа до розгадки справи Ектона. Але тепер у нас безліч матеріалу, щоб почати розслідування, і немає сумніву: в обох випадках діяла одна й та сама особа. Цього чоловіка бачили.

— А-а!

— Так, сер. Але він зник із швидкістю оленя, як тільки гримнув постріл, що обірвав життя нещасного Вільяма Кервена. Містер Каннінгхем побачив його з вікна своєї спальні, а містер Елік Каннінгхем бачив його з чорного ходу. Було за чверть дванадцята, коли зчинилась тривога. Містер Каннінгхем тільки що ліг у ліжко, а містер Елік Каннінгхем був у халаті й курив люльку. Вони обидва чули, як Вільям, кучер, кликав на допомогу, і містер Елік кинувся вниз подивитися, що ж трапилось. Двері чорного ходу було розчинено, і коли він спустився сходами й вийшов, то побачив двох чоловіків, які люто боролися. Один з них вистрілив, другий упав, а вбивця кинувся тікати садом і перевалився через живопліт. Містер Каннінгхем, дивлячись у вікно спальні, бачив, як той тип вискочив на дорогу, але зразу ж згубив його з очей. Містер Елік зупинився подивитись, чи не може він чимось допомогти вмираючому, а негідник тим часом утік. Крім того, що він був середнього зросту й одягнений у щось темне, у нас немає ніяких особливих прикмет, але ми зараз провадимо енергійне розслідування, і якщо вбивця чоловік зайшлий, ми швидко його знайдемо.

— А що там робив цей Вільям? Він що-небудь сказав перед смертю?

— Жодного слова. Вільям жив у сторожці разом зі своєю матір'ю, а оскільки він був дуже сумлінним слугою, то ми припускаємо, що він підійшов до будинку з наміром подивитись, чи все гаразд. Воно й зрозуміло: крадіжка у Ектона всіх насторожила. Грабіжник, очевидно, тільки що встиг відчинити двері — замок було зламано,— коли Вільям наскочив на нього.

— А чи казав що-небудь Вільям своїй матері, перш ніж піти до будинку?

— Вона дуже стара й глуха, і ми не в змозі одержати від неї ніякої інформації. Потрясіння зробило її недоумкуватою, але я підозрюю, що вона ніколи не відрізнялась великим розумом. Проте є одна важлива дрібничка. Гляньте!

Інспектор витяг із свого блокнота клаптик паперу й розгладив його на коліні.

— Це було знайдено між великим і вказівним пальцями мертвого Вільяма. Скидається на те, що цей клаптик одірвано від більшого аркуша. Бачите, час, зазначений на папірці, точно збігається з часом, коли бідолаха зустрів свою долю. Зрозуміло, тут одне з двох: або вбивця видер решту паперу у Вільяма, або Вільям відірвав цей клаптик у вбивці. Зміст такий, наче записка була про зустріч.

Холмс узяв клаптик паперу, напис на якому я тут відтворюю:

— Якщо виходити з припущення, що цією запискою призначалось побачення,— вів далі інспектор,— то, зрозуміло, цілком можливо припустити, що цей Вільям Кервен, хоч він і має репутацію чесного чоловіка, міг увійти в спілку із злодієм. Міг зустрітися із злодієм і навіть допомогти йому зламати двері, а тоді між ними спалахнула сварка.

— Цей папірець — надзвичайно цікава річ,— мовив Холмс, вивчаючи його з величезною увагою.— Справа набагато складніша, ніж я думав спочатку.

Він обхопив голову руками, а інспектор заусміхався, бачачи, яке враження справила його розповідь на уславленого лондонського спеціаліста.

— Ваше останнє зауваження,— за хвилину сказав Холмс,— що між злодієм і слугою існувала, можливо, змова, а оцей папірець — записка про зустріч,— оригінальне й не цілком позбавлене підстав. Але текст починається з...

Він опустив голову, знову обхопив її руками й на кілька хвилин весь поринув у свої думки. Коли він підвів обличчя, я з подивом помітив, що його щоки вже не бліді, а очі такі ж блискучі, як і до хвороби. Він схопився на ноги з усією своєю колицгаьою енергією.

— Слухайте сюди,— мовив він,— я хотів би без поспіху ознайомитися трохи з деталями цієї справи. У ній є щось таке, що приводить мене в захват. З вашого дозволу, полковнику, я залишу свого друга Вотсо-на й вас і прогуляюся з інспектором, щоб перевірити одне-два моїх припущення. За півгодини я знову буду з вами.

Минуло півтори години, перш ніж повернувся інспектор. Він був сам.

— Містер Холмс зараз розгулює по полю,— повідомив інспектор.— Він хоче, щоб ми усі четверо разом пішли до того будинку.

— До містера Каннінгхема?

— Так, сер.

— А навіщо? Інспектор знизав плечима.

— Не знаю, сер. Між нами кажучи, мені здається, що містер Холмс ще не зовсім одужав. Він весь час поводився дуже дивно, а зараз вкрай збуджений.

— Думаю, не треба хвилюватися через це,— сказав я.— Я не раз переконувався, що в його безрозсудностях завжди є метод.

— А дехто міг би сказати, що в його методі повно безрозсудностей,— пробурмотів інспектор.— Але він аж горить від нетерплячки, полковнику, і якщо ви готові, то швидше ходімо.

Ми побачили Холмса на полі, де він прогулювався, низько похиливши голову й застромивши руки в кишені штані".

— Справа стає дедалі цікавішою,— мовив він.— Вотсоне, наша поїздка в село — безперечний успіх. Я провів чудовий ранок.

— Ви, як я розумію, побували на місці злочину? — спитав полковник.

-: Так, ми з інспектором зробили невеличку розвідку.

— І є хоч якісь результати?

— Ну, ми побачили цікаві речі. Я розповім вам про все, що ми зробили, по дорозі. Передусім ми оглянули тіло того бідолахи. Він справді помер від револьверної рани, як і повідомлялось.

— Отже, ви в цьому сумнівалися?

— О, непогано самому все перевірити. Огляд не пропав марно. Потім ми розмовляли з містером Каннінгхе-мом та його сином, які показали точне місце, де вбивця переліз через живопліт, коли тікав. Це було надзвичайно цікаво.

— Природно.

— Потім ми зайшли до матері нещасного хлопця. Проте не змогли одержати від неї ніякої інформації, бо вона дуже стара й немічна.

— І який же результат ваших розслідувань?

— Переконання, що злочин дуже своєрідний. Може, оцей наш візит також чимось прислужиться, щоб ситуація стала зрозумілішою. На мою думку, інспекторе, ми обидва згодні з тим, що клапоть паперу в руці вбитого, де вказано точну годину смерті, має надзвичайно велике значення.

— Він повинен дати ключ, містере Холмсе.

— Він дає ключ. Хоч би який чоловік написав цю записку, він був саме той, хто підняв о тій порі Вілья-ма Кервена з ліжка. Але де ж основна частина записки?

— Я уважно оглянув землю, щоб знайти її,— сказав інспектор.

— Записку видерли з руки вбитого. Чому хтось так гаряче бажав заволодіти нею? Та тому, що вона його викривала. І що він повинен був з нею зробити? Найвірогідніше — сунути в кишеню, не помітивши, що ріжок залишився в затиснутих пальцях мертвого. Якби ми знайшли зниклу частину записки, то, зрозуміло, далеко просунулись би по шляху до розгадки таємниці.

— Це так, але як нам дістатися до кишені злочинця, не спіймавши його самого?

— Ну, над цим варто посушити голову. Потім існує ще одна очевидна річ. Записку було адресовано Вілья-му. Забрати її той, хто написав, не міг,

оскільки, зустрівшись з Вільямом, передав би своє послання на словах. Хто ж тоді приніс записку? Чи вона надійшла поштою?

— Я навів довідки,— сказав інспектор.— Учора з вечірньою поштою Вільям одержав листа. Конверт він знищив.

— Чудово! — вигукнув Холмс, поплескуючи інспектора по спині.— Отже, ви вже бачили листоношу. З вами приємно працювати. А ось і сторожка, і якщо ви пройдете з нами, полковнику, я покажу вам місце злочину.

Ми проминули гарненький котедж, де жив убитий, і увійшли в обсаджену дубами алею, що вела до ошатного будинку в стилі королеви Анни з датою битви під Мольплаке над дверима. Холмс з інспектором повели нас навколо будинку, поки ми не підійшли до бічної хвіртки, відокремленої смужкою саду від живоплоту вздовж дороги. Біля дверей на кухню чергував полісмен.

— Відчиніть-но двері, констеблю,— звелів Холмс.— Так от, на тих сходах стояв молодий Каннінгхем і бачив звідти двох чоловіків, які билися саме тут, де ми зараз стоїмо. Старий містер Каннінгхем був біля отого вікна — другого ліворуч — і побачив чоловіка, що пробіг з лівого боку он того куща. Це ж саме побачив його син. Вони обидва впевнені в цьому — відносно куща. Потім містер Елік вибіг з будинку й став навколішки біля пораненого. Земля тут дуже тверда, як бачите, і ніяких слідів, які щось би нам підказали, немає.

Поки Холмс говорив, по садовій доріжці з-за рогу будинку вийшло двоє чоловіків. Один був похилого віку з владним обличчям, порізаним глибокими зморшками, і важким поглядом; другий — дженджуристий молодик, чиє веселе, усміхнене обличчя й показний одяг перебували в дивному контрасті з подією, що привела нас сюди.

— Ну як, все на тому ж місці? — спитав він Холм-са.— А я вважав, що ви, лондонці, ніколи не потрапляєте в складне становище. Мені здається, ви кінець кінцем не дуже вправні.

— О, ви повинні дати нам трохи часу,— добродушно відказав Холмс.

— Атож, він вам буде потрібний,— докинув молодий Елік Каннінгхем. — Це й не дивно, бо я не бачу, щоб у нас були хоч якісь ключі до справи.

— У нас є тільки один,— відповів інспектор.— Ми думаємо, що якби нам пощастило знайти... Боже мій! Містере Холмсе, що з вами?

Обличчя мого бідолашного друга раптом страхітливо змінилось. Очі закотились під лоба, усі риси звело судомою і, глухо застогнавши, він упав долілиць на землю. Перелякані раптовістю й гостротою припадку, ми перенесли Холмса на кухню, де він відкинувся на спинку великого стільця й кілька хвилин важко дихав. Нарешті, засоромлено вибачившись за свою кволість, звівся на ноги.

— Вотсон підтвердить вам, що я тільки що одужав після тяжкої хвороби,— пояснив він.— Але ще не позбувся цих раптових нервових припадків.

— Чи не одвезти вас додому моєю бідкою? — спитав старий Каннінгхем.

— Ну, оскільки я тут, мені хотілось би впевнитись в одній деталі. Ми можемо дуже легко перевірити її.

— Про що ви?

— Мені здається цілком можливим, що бідолаха Вільям прийшов сюди не до, а після того, коли зломщик заліз у будинок. Ви, з усього

видно, вважаєте само собою зрозумілим, що грабіжник не побував у будинку, хоч двері й було зламано.

— Як на мене, то це не підлягає сумніву,— поважно мовив містер Каннінгхем.— Адже мій син Елік ще не міг спати і, безперечно, почув би, що хтось ходить.

— Де він сидів?

— Я сидів у кімнаті, в якій одягаюсь, і курив.

— Яке це вікно?

— Останнє ліворуч, за батьковим вікном.

— їв нього, і у вас, звичайно, горіли лампи?

— Безумовно.

— Отут приховано винятково дивовижну дрібничку,— посміхнувся Холмс.— Хіба це не дивно, що зломщик — до того ж зломщик, не позбавлений досвіду,— свідомо лізе в будинок у такий час, коли бачить по освітлених вікнах, що два члени родини ще на ногах?

— Очевидно, це був зухвалий злодій.

— Звичайно, якби справа не була такою неординарною, нам не довелось би просити вас розгадати її,— сказав містер Елік.— Але ваше припущення, що зломщик встиг обікрасти будинок перш ніж Вільям схопив його, на мою думку, вкрай абсурдне. Хіба ми не помітили б, що в будинку не все на місці і що деякі речі зникли?

— Це залежить від того, які саме речі,— відповів Холмс.— Ви повинні пам'ятати, що ми маємо справу з дуже своєрідним зломщиком, який, з усього видно, додержує в своїй роботі певної лінії. Подивіться, наприклад, який дивний набір речей він виніс із будинку Ектонів,— що ж там було? — клубок мотузки, прес-пап'є й бог відає, який ще непотріб!

— Ми до ваших послуг, містере Холмсе,— мовив старий Каннінгхем.— Усе, що запропонуєте ви або інспектор, буде неодмінно зроблено.

— Насамперед,— сказав Холмс,— я хотів би, щоб ви самі від себе визначили винагороду, бо поки офіційні особи домовляться про суму, мине якийсь час, а в такому ділі що швидше, то краще. Я тут накидав коротеньке зобов'язання і, якщо ви згодні, підпишіть його, будь ласка. На мою думку, п'ятдесяти фунтів цілком досить.

— Я охоче дав би п'ятсот,— мовив мировий суддя, беручи простягнуті Холмсом аркуш паперу й олівець.— О, тут не зовсім правильно,— додав він, пробігши очима документ.

— Я трохи квапився, коли писав.

— Бачите, ви починаєте: "Беручи до уваги, що у вівторок за чверть до першої години ночі було вчинено спробу..." і так далі. А насправді це трапилось за чверть до дванадцятої.

Мене дуже засмутила ця помилка, бо я розумів, як боляче повинен сприймати Холмс подібні похибки. Точність у всьому, що стосувалося фактів, була його характерною рисою, але недавня недуга виснажила його, і одного цього випадку було досить, щоб показати мені. що він ще далеко не той, що був колись. У першу мить Холмс явно розгубився, інспектор підвів брови, а Елік Каннінгхем зареготав. Старий джентльмен, проте, виправив помилку і повернув папір Холмсу.

— Віддайте це чимшвидше в газету надрукувати,— сказав він.— Я впевнений, що ідея у вас чудова.

Холмс дбайливо сховав папір у свій записник.

— А тепер,— мовив він,— було б справді добре всім нам разом пройтися по будинку й переконатись, що цей оригінальний нічний злодій таки нічого кінець кінцем з собою не прихопив.

Перш ніж увійти в будинок, Холмс уважно оглянув зламані двері. Не викликало сумніву, що в щілину було застромлено стамеску або міцний ніж і таким чином відсунуто заскочку замка. В тому місці на дереві залишились сліди.

— Отже, ви не берете двері на засув? — спитав він.

— Ми в цьому ніколи не бачили необхідності.

— Ви маєте собаку?

— Так, але він сидить на ланцюгу з другого боку будинку.

— Коли лягають спати слуги?

— Близько десятої.

— Як я розумію, Вільям також був у ліжку о цій годині?

— Так.

— Диво-дивне, що саме минулої ночі йому треба було не спати. А тепер, містере Каннінгхеме, я буду вам дуже вдячний, якщо ви проведете нас по будинку.

З вимощеного кам'яними плитами коридору, по обидва боки якого розташувались кухні, просто на другий поверх вели дерев'яні сходи. Вони виходили на площадку навпроти других, ошатніших сходів з холу. На цю площадку виходила вітальня й кілька спальних кімнат, серед них спальні містера Каннінгхема та його сина. Холмс ішов повільно, пильно вивчаючи архітектуру будинку. З усього його вигляду було видно, що він іде по гарячому сліду, а проте я анінайменшою мірою не міг уявити, в якому напрямку ведуть Холмса його розрахунки.

— Шановний сер,— дещо нетерпляче мовив містер Каннінгхем, звертаючись до Холмса,— запевняю вас, у цьому немає ніякої потреби. Оце біля сходів моя кімната, а за нею синова. Подумайте самі, чи можливо, щоб злодій піднявся нагору й не потурбував нас?

— Вам слід би було походити навколо будинку й пошукати свіжих слідів,— з досить недоброзичливою усмішкою проказав його син.

— І все ж я змушений просити вас потерпіти мене ще трохи. Мені б хотілося, наприклад, подивитись, як далеко видно з вікон ваших спалень. Це, як я розумію, спальня вашого сина,— Холмс розчинив двері, — а там, гадаю, кімната для одягання, де він курив, коли зчинилась тривога. Куди виходить її вікно?

Холмс перейшов спальню, відчинив двері кімнати для одягання й обвів її поглядом.

— Сподіваюсь, тепер ви задоволені? — роздратовано спитав містер Каннінгхем.

— Дякую вам. Здається, я побачив усе, що хотів.

— Тоді, якщо це справді необхідно, ми можемо зайти до моєї кімнати.

— Якщо це не надто для вас обтяжливо. Мировий суддя знизав плечима й повів нас у свою спальню, просто умебльовану й нічим не примітну кімнату. Поки всі йшли до вікна, Холмс трохи затримався, і ми з ним опинились позаду групи. У ногах ліжка притулився квадратний столик, на якому стояв таріль з апельсинами й графин з водою. Проходячи мимо, Холмс, на моє невимовне здивування, нахилився й просто переді мною навмисно все це перекинув. Скло розлетілося на тисячу скалок, а фрукти розкотились по всіх кутках.

— Ну й накоїли ви лиха, Вотсоне,— незворушно мовив він.— Ви тільки подивіться, на що ви перетворили килим.

Я розгублено нахилився й заходився підбирати апельсини, здогадуючись, що з якоїсь причини мій друг хоче, щоб я взяв провину на себе. Інші приєднались до мене й знову поставили столик на його місце.

— Оце так-так! — вигукнув інспектор.— Куди ж він подівся?

Холмс зник.

— Перечекайте тут хвилинку,— проказав молодий Елік Каннінгхем.— Як на мене, ваш приятель з'їхав з глузду. Батьку, ходімо зі мною, подивимось, куди він справді подівся?

Вони вибігли з кімнати, залишивши інспектора, полковника й мене здивовано витріщатись один на одного.

— Слово честі, я ладен погодитися з містером Елі-ком,— мовив полісмен.— Можливо, це наслідок хвороби, але мені здається, що...

Договорити йому не дав раптовий крик: "Рятуйте! Рятуйте! Вбивають!" Похоловши, я впізнав голос свого друга. А наступної миті, не тямлячи себе, рвонувся з кімнати на сходову площадку. Крики, що перейшли в хрипкі нерозбірливі вигуки, долинали з кімнати, куди ми

заходили спочатку. Обидва Каннінгхеми схилились над Шерлоком Холмсом, який лежав на підлозі молодий обома руками стискав йому горло, а старий, здавалось, викручував йому руку. Ми троє миттю кинулись на них, відірвали від Холмса, і він, страшенно блідий і, очевидно, вкрай знесилений, хитаючись, звівся на ноги.

— Заарештуйте цих людей,— мовив він, задихаючись.

— На якій йідставі?

— Вони звинувачуються у вбивстві свого кучера Вільяма Кервена!

Інспектор спантеличено втупився в нього.

— Слухайте, містере Холмсе,— нарешті спромігся він,— ви, я певен, не думаєте, зрозуміло, що треба справді...

— То годі-бо, голубе,— різко відказав Холмс,— ви тільки подивіться на їхні обличчя!

Ніколи, присягаюсь, я не бачив на людських обличчях красномовнішого визнання вини. Старший був приголомшений і наче аж заціпенів, глибокі, важкі зморшки на лобі й біля носа промовляли про похмуру безнадію. Його син, навпаки, скинув з себе недавню недбалу безтурботність і жвавість, а лють небезпечного дикого звіра, що засвітилась в його очах, спотворила риси його гарного лиця. Інспектор нічого не відповів, але, ступивши до дверей, засюрчав у сюрчок. На виклик з'явилось двоє констеблів.

— У мене немає вибору, містере Каннінгхеме,— мовив він.— Я впевнений, що все це виявиться дурною помилкою, але ж ви бачите, що... А, ви он як? Ану киньте!

Він з силою викинув руку вперед, і револьвер, у якого молодий Каннінгхем вже почав зводити курок, грюкнув на підлогу.

— Підберіть його,— сказав Холмс, швидко наступивши на револьвер. — Він згодиться на суді. Але ось і те, чого нам справді бракувало.

В руці Холмс тримав пожмаканий папірець.

— Залишки записки! — вигукнув інспектор.

— Саме так.

— І де ж вона була?

— Там, де, за моїми розрахунками, й повинна була бути. Я поясню все трохи пізніше. Мені здається, полковнику, що ви з Вотсоном можете повертатись додому, а я прийду щонайбільше за годину. Ми з інспектором повинні поговорити із заарештованими, але я неодмінно буду до другого сніданку.

Шерлок Холмс дотримав свого слова — близько першої години дня він приєднався до нас у — курильній кімнаті полковника. Його супроводжував маленький літній джентльмен, представлений мені як містер Ек-тон, чий дім був місцем першої крадіжки.

— Мені хотілось би, щоб містер Ектон був присутній, коли я розповідатиму вам про цю дрібну справу,— сказав Холмс,— адже цілком природно, що йому буде дуже цікаво почути подробиці. Але боюсь, полковнику, що ви пошкодуєте про ту годину, коли взяли під свій дах такого невгамовного птаха, як я.

— Навпаки,— щиросердо мовив полковник,— я вважаю за велику честь дістати можливість познайомитись з вашими методами розслідування. Зізнаюсь, вони перевершили всі мої сподівання, і я

абсолютно неспроможний зрозуміти, як ви все розплутали. Я, наприклад, не бачив навіть натяку на розгадку.

— Боюсь, мої пояснення вас розчарують, але я додержуюсь правила не приховувати власних методів ні від мого друга Вотсона, ні від будь-кого іншого, хто виявляє до них розумну цікавість. Та передовсім, полковнику, оскільки мені неабияк дісталось у Кан-нінгхемів, я трохи пригощуся вашим коньяком. Останнім часом мої сили випробовуються досить часто.

— Сподіваюсь, з вами раніше не траплялось нервових припадків?

Шерлок Холмс щиро розсміявся.

— До них ще дійде черга,— мовив він.— А зараз я розповім вам усе про цю справу по порядку, наголошуючи на різних деталях, що привели мене до правильного висновку. Будь ласка, зупиняйте мене, якщо якісь мої умовиводи будуть вам не зовсім зрозумілі. Б мистецтві розслідування злочину найважливіше серед безлічі фактів — уміти відрізнити суттєві від несуттєвих. Інакше ваша енергія й думки не сконцентрують-' ся на головному, а неодмінно розпорошаться. Ну, а в цій справі з самого початку в мене не було анінаймен-шого сумніву, що ключ до розкриття злочину слід шукати в клаптику паперу, затиснутого в руці мертвого.

Перш ніж перейти до подробиць, я хотів би привернути вашу увагу до такого факту: якщо розповідь Еліка Каннінгхема відповідає дійсності і якщо супротивник, застреливши Вільяма Кервена, негайно втік, то очевидне, він не міг бути тим, хто видер записку з руки вбитого. Але ж якщо це зробив не він, то тільки Елік Каннінгхем і ніхто інший, бо на той час, коли його батько спустився вниз, на місце події вже збіглось кілька слуг. Деталь досить суттєва, але інспектор прогледів її, бо почав розслідування з твердою впевненістю, що ці сільські вельможі не мають до вбивства ніякого відношення. Ну, а я дотримуюсь правила ніколи не мати упередженої думки, а слухняно йти за фактами, хоч би куди вони

мене вели, тому вже на найпершій стадії розслідування я зрозумів, що на роль, яку відіграв Елік Каннінгхем, дивлюся з недовірою.

Так от, я дуже уважно дослідив ріжок записки, переданий нам інспектором. Мені зразу ж стало ясно, що це частина надзвичайно цікавого документа. Ось відірваний клапоть. Чи не помічаєте ви в ньому чогось такого, що може навести на певні роздуми?

— Почерк має якийсь незвичайний вигляд,— зауважив полковник.

— Любий сер! — вигукнув Холмс.— Не може бути ніякого сумніву, що записку писало дві особи — через слово. Коли я зверну вашу увагу на енергійні букви "t" в словах "at" і "to" й попрошу вас порівняти їх з невиразними "t" в словах "guarter" й "twelve", ви зразу ж визнаєте цей факт. Дуже нескладний аналіз цих чотирьох слів дасть вам .іожливість з абсолютною впевненістю сказати, що слоза "learn" і "may" написано твердішим почерком, а слово '"what" — більш м'яким.

— Присягаюсь Юпітером, це ясно як день! — вигукнув полковник.— Але з якої це речі двом особам треба було писати листа в такий спосіб?

— Очевидно, діло було не з чесних, і одна особа, не довіряючи другій, вирішила, що кожному слід взяти в ньому рівну участь, хоч би як усе закінчилось. Далі, з двох осіб, це теж ясно, заводієм був той, хто написав "at" і "to".

— А як ви таке вирахували?

— Ми можемо встановити це з характерних особливостей, які відрізняють один почерк від другого. Але ми маємо ще вагоміші підстави для такого припущення. Якщо ви уважно вивчите цей клаптик паперу, то дійдете висновку, що особа з більш твердим почерком писала всі свої слова першою, залишаючи порожні місця, в які друга особа вписувала свої. Ці пропуски не завжди були достатніми, і ви можете бачити, що

другій людині важко було втулити своє слово "quarter" між словами "at" і "to", а це показує, що вони вже були написані раніше. Особа, яка написала всі свої слова першою, і є той, хто спланував справу.

— Блискуче! — вигукнув містер Ектон.

— Але все це — речі нескладні,— мовив Холмс.— А втім, зараз ми підходимо до пункту, який для нас дуже важливий. Ви, мабуть, не знаєте, що експерти навчилися з неабиякою точністю визначати вік людини з її почерку. В нормальних випадках вони можуть зробити це з точністю до чотирьох-п'яти років. Я кажу: в нормальних випадках,— тому що погане здоров'я або фізична кволість дають ознаки похилого віку навіть у юнака. В нашому ж випадку, дивлячись на сміливий, твердий почерк одного й на якийсь горбатий почерк другого, ще досить розбірливий, хоч літера "t" в нього вже почала втрачати поперечну риску, ми можемо сказати, що один з тих, хто писав, молода людина, а другий — старий, хоч ще й не зовсім немічний.

— Блискуче! — знову вигукнув містер Ектон.

— Та є ще одна деталь, хоч і менш помітна, але більш цікава. Ці два почерки мають дещо спільне. Вони належать людям, що перебувають у кровному родстві. Для вас найбільш очевидний прояв цього в тому, що обидва пишуть літеру "є" на грецький манір, я ж бачу чимало інших дрібниць, які свідчать про це саме. Для мене немає ніякого сумніву: в обох зразках почерку простежуються родинні особливості. Звичайно, я подаю вам тільки основні результати свого дослідження клаптика паперу. Є ще двадцять три спостереження, які будуть цікавіші не для вас, а для спеціалістів. І всі ці спостереження діяли в одному напрямку: поглиблювали у мене враження, що саме Каннінгхе-ми — батько й син — написали цього листа.

Дійшовши цього висновку, я, зрозуміла річ, зробив наступний крок у вивченні деталей злочину, щоб подивитись, наскільки це зможе нам

допомогти/ Я пішов з інспектором на садибу Каннінгхемів і побачив усе, що треба було,побачити. Рана на тілі вбитого, як я зміг визначити з цілковитою впевненістю, була спричинена револьверним пострілом, зробленим з відстані десь більше чотирьох ярдів. На одязі не було чорних цяток від пороху. Отже, Елік Каннінгхем явно збрехав, сказавши, що двоє чоловіків бились, коли пролунав постріл. Далі, батько й син показали одне й те саме місце, де злочинець вибрався на дорогу. Проте випадково саме там проходить широка канава з вологим дном. Оскільки ж у цій канаві не виявилось ніяких слідів, залишених взуттям, я твердо переконався не тільки в тому, що Каннінгхеми знову збрехали, але й у тому, що на місці події взагалі не було ніякого чоловіка.

Тепер мені треба було зрозуміти мотиви цього своєрідного злочину. Щоб добратися до них, я насамперед доклав зусиль до того, щоб з'ясувати причину першої крадіжки в містера Ектона. Я зрозумів з того, що нам сказав полковник, між вами, містере Ектоне, і Каннінг-хемами вівся судовий процес. Зрозуміло, мені зразу ж спало на думку, що вони вдерлися у вашу бібліотеку з наміром заволодіти якимсь документом, що міг би відіграти в справі важливу роль.

— Цілком слушно,— підтвердив містер Ектон,— щодо їхніх намірів ніяких сумнівів бути не може. .Я маю незаперечне право на половину їхнього теперішнього маєтку, і якби їм поталанило знайти один документ, який, на щастя, зберігається в сейфі моїх повірених, вони, безперечно, виграли б цей процес.

— Так ось воно що! — мовив Холмс, посміхнувшись.— Вони вдалися до небезпечної, відчайдушної спроби, в якій відчувається вплив молодого Еліка Кан-нінгхема. Нічого не знайшовши, вони намагались відвернути від себе підозру, для чого зробили так, щоб усе мало вигляд звичайнісінької крадіжки зі зламом, бо прихопили з собою те, що потрапило під руку. Все це було досить зрозуміло, але залишалось чимало й незрозумілого. Чого я хотів над усе — це знайти решту записки. Я був абсолютно впевнений, що Елік Каннінгхем видер її з руки мертвого, і майже впевнений у тому, що він сунув її в кишеню свого халата. Та й куди ще він міг ту записку

покласти? Питання полягало в тому, чи вона ще там. Варто було докласти зусиль, щоб з'ясувати це, і ми вирушили до маєтку.

Каннінгхеми приєднались до нас, як ви пам'ятаєте, перед дверима на кухню. Звичайно, найважливішим було не нагадати їм про існування записки, інакше вони негайно знищили б її. Інспектор вже намірився повідомити їх про те, якої ваги ми надаємо цьому папірцю, коли завдяки найщасливішому в світі випадку зі мною трапилось щось схоже на припадок, я гепнувся додолу і в такий спосіб поміняв тему розмови.

— Боже мій! — вигукнув, сміючись, полковник.— Чи не хочете ви сказати, що ваш припадок — обман, і ми дарма так вам співчували?

— З професійного погляду це було зроблено блискуче! — вигукнув я, зачудовано дивлячись на цього чоловіка, який не переставав приголомшувати мене новими й новими проявами свого винахідливого розуму.

— Це таке мистецтво, яке часто буває корисним,— сказав він.— Прийшовши до тями, я зумів хитрістю, може, й не дуже винахідливою, примусити старого Каннінгхема написати слово "twelve" і дістати можливість порівняти його з цим же словом на ріжку записки.

— О, яким же дурнем я був! — вигукнув я.

— Я бачив, що через мою кволість ви відчуваєте до мене жаль,— сміючись, мовив Холмс.— Мені було шкода ваших страждань, шкода мучити вас. Потім ми разом пішли на другий поверх, де я, ввійшовши до кімнати й побачивши халат, що висів за дверима, навмисне перекинув столик і примудрився в такий спосіб на мить відвернути їхню увагу й прослизнув назад, щоб дослідити кишені. Та ледве я встиг дістати папірець, що, як я й сподівався, лежав у одній з них, обидва Каннінгхеми накинулись на мене і, я впевнений, були б убили на місці, якби не ваша— негайна й дружня допомога. Правду кажучи, я ще й досі відчуваю на

своїй горлянці хватку того молодика, а його батько мало не викрутив мені руку, силкуючись відняти папірець. Бачите, вони зрозуміли, що я все про них знаю, і раптовий перехід від абсолютної безпеки до цілковитого розпачу зробив їх украй відчайдушними.

Після всього я мав невелику розмову із старим Каннінгхемом щодо мотивів цього злочину. Він поводився сумирно, але його син виявився справжнім дияволом, ладним розтрощити голову собі чи будь-кому іншому, якби тільки зміг дістатись до свого револьвера. Коли Каннінгхем зрозумів, що докази його злочину незаперечні, він зовсім занепав духом і щиросердо в усьому зізнався. Як виявилось, цей Вільям тайкома стежив за своїми хазяями тієї ночі, коли вони зробили наліт на оселю містера Ектона, і, здобувши таким чином над ними владу, заходився шантажувати їх і, загрожуючи викриттям, вимагати у них гроші. Проте містер Елік виявився надто небезпечним чоловіком, щоб грати з ним у подібні ігри. Він виявив справжню геніальність, побачивши у переляці перед крадіжками, що охопив усю округу, можливість непомітно здихатись людини, якої боявся. Вільяма було впіймано в пастку й застрелено, і якби вони забрали всю записку цілком і приділили більше уваги дрібницям свого туалету, на них, що дуже можливо, ніколи не впала б підозра.

— А записка? — спитав я.

Шерлок Холмс поклав перед нами записку, долучивши до неї відірваний ріжок*.

— Щось на зразок цього я й сподівався знайти,— сказав він.— Звичайно, ми ще не знаємо, які стосунки існували між Еліком Каннінгхемом, Вільямом Кервеном і Анні Моррісон. Підсумок показує, що пастку було налаштовано вправно. Я впевнений, ви дістанете задоволення, простеживши за успадкованими особливостями в написанні літери "р" і в хвостиках літери "g". Відсутність крапок над літерою "і" у старого Каннінгхема також дуже характерна. Як на мене,

Вотсоне, наш спокійний відпочинок в селі виявився напрочуд вдалим, і я, звичайно, повернусь завтра на Бейкер-стріт, сповнений нових сил.

* "Якщо ви прийдете за чверть дванадцята до східних воріт, то дізнаєтесь про щось таке, що вас дуже здивує і, може бути, стане вам, а також Анні Моррісон у великій пригоді. Тільки нікому не кажіть про цю справу". (Англ.)